

Wat zijn kansen om landschapsdiensten te versterken in de Alblasserwaard – Vijfheerenlanden?

Een verslag van de workshops over diensten van het landschap

Lotte Yanore¹, Leanne Bastiaansen-Aantjes², Britt van den Berg³, Wiesje Korf³, Ron Methorst², Raimon Ripoll-Bosch¹, Wouter Spekkink, Hedi Westerduin³, en Judith Westerink^{1,4}. Wat zijn kansen om landschapsdiensten te versterken in de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden? *Een verslag van de workshops over diensten van het landschap*. DOI: 10.18174/660821

¹ Wageningen Universiteit

² Aeres Hogeschool Dronten

³ Erasmus Universiteit Rotterdam

⁴ Wageningen Environmental Research

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Universiteit & Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam and Aeres Hogeschool Dronten. Het is onderdeel van het "Deltaplan Livinglabs voor biodiversiteitsherstel: van Landschap naar Landelijk (No. NWA.1331.19.201). Het onderzoek is (gedeeltelijk) gefinancierd door het NWO.

Dit verslag kan worden gedownload via <https://doi.org/10.18174/660821>

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Universiteit & Onderzoek, 2024

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Livestock Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Samenvatting		4
1	Introductie	6
2	Wat hebben we tijdens de workshops gedaan?	7
	2.1 Workshop 1	7
	2.2 Workshop 2 en 3	8
	2.3 Workshop 4	9
	2.4 Vervolg	9
3	Wat hebben we geleerd?	10
	3.1 Overzicht van producenten en baathebbers	10
	3.2 Overzicht en bespreking van resultaten ranking	10
	3.2.1 Overlap en diversiteit	10
	3.2.2 Kortom	13
	3.3 Wat zijn de randvoorwaarden voor samenwerking?	14
	3.4 Potentie voor samenwerking	14
	3.5 Take home message	14
Referenties		16
Bijlage 1		17
Bijlage 2		18
Bijlage 3		23
Bijlage 4		24

Samenvatting

Naar een landschap en de diensten die het levert, wordt op verschillende manieren gekeken. 'Stuur ons een foto wat de Alblasserwaard voor jou is', vroegen wij de deelnemers, en we kregen een flinke diversiteit aan beelden (zie Figuur 1.1 tot 1.10). Hoewel we naar hetzelfde landschap kijken, zien we verschillende dingen.

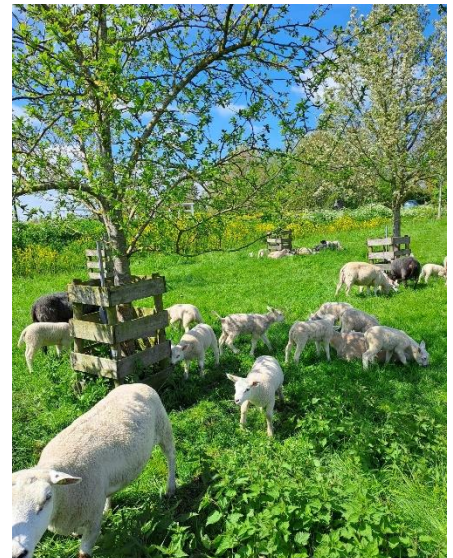
Landschapsdiensten (ook wel ecosysteemdiensten genoemd) was het thema van de vier workshops, met als doel samen beter te begrijpen wat nodig is om te komen tot een levering van landschapsdiensten die beter aansluit bij de behoefte van de maatschappij. Deelnemers waren een brede groep belanghebbenden uit het gebied, zowel producenten als baathebbers van landschapsdiensten. De diversiteit aan inzichten van belanghebbenden was tijdens een eerste, online workshop met eerdere deelnemers in de Groene Cirkel en het Living Lab geïnventariseerd. Tijdens de tweede en derde workshop is in kaart gebracht welke verschillen er beleefd worden tussen diensten die nu worden geleverd en de behoefte van de deelnemers en de bewoners die zij representeren. In de laatste workshop is vervolgens gesproken over de samenwerking die nodig is tussen boeren onderling, tussen baathebbers onderling, en tussen boeren en baathebbers. Tijdens de workshops werd namelijk duidelijk dat de levering van landschapsdiensten een probleem is van 'collectieve actie': voor veel diensten ontbreekt een markt, waardoor een gat kan ontstaan tussen behoefte en levering. Het landschap is daarom nu vooral gericht op het produceren van melk, waarvoor wel een markt bestaat. Veel boeren willen wel meer landschapsdiensten leveren door de biodiversiteit te verhogen, maar dat is alleen mogelijk als daarvoor een betaling kan worden georganiseerd. De workshops waren gericht op het faciliteren van samenwerking binnen het gebied.

Potentie voor samenwerking

Er was veel bereidheid en interesse bij de deelnemers voor een vervolg. Dit laat zien dat er zeker potentie is voor samenwerking gericht op meer landschapsdiensten, bijvoorbeeld via een landschapsfonds. Eén van de deelnemers heeft aangegeven hierin het initiatief te willen nemen, en de onderzoekers en de andere deelnemers hebben aangegeven daarbij te willen ondersteunen.

Figuur 1.4: Vers gras

Figuur 1.1: Schapen in de wei

Figuur 1.2: Bloemen festijn

Figuur 1.3: Dooradering van sloten

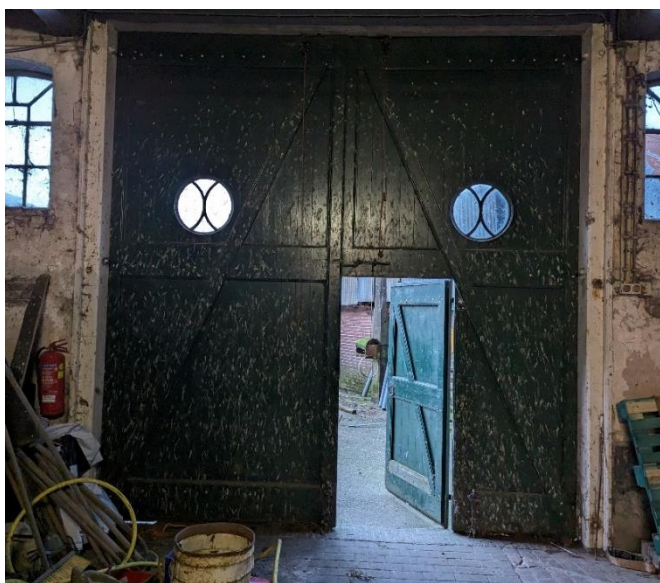

Figuur 1.5: Rustende koe

Take home message

- In de Alblasserwaard – Vijfheerenlanden worden veel landschapsdiensten geleverd. Hierbij is er zowel overlap als diversiteit in de behoefte van verschillende stakeholders. Er is behoefte aan een breder scala aan landschapsdiensten dan nu wordt geleverd.
- Momenteel is er vooral betaling voor de levering van melk, wat resulteert in een melk-landschap. Daarom is het nodig dat er ook betaling komt voor andere diensten van het landschap.
- Voor een succesvolle samenwerking die leidt tot een betere levering van landschapsdiensten is het van belang dat een brede diversiteit aan producenten en baathebbers meedoet. Hierbij zijn ook de gemeenten en bedrijven nodig.
- Een landschapsfonds lijkt een kansrijke organisatievorm.
- Er is bij de deelnemers veel bereidheid en energie om te werken aan verbetering, het is belangrijk deze energie vast te houden door snel vervolgstappen te nemen.
- Er zijn een aantal bestaande samenwerkingsinitiatieven in het gebied, deze kunnen versterkt worden door het betrekken van gemeentes en bedrijven.
- Een aantal randvoorwaarden voor een effectieve samenwerking zijn besproken, inclusief: betrouwbaarheid van partners, duidelijke en lange termijn afspraken, een gezamenlijk doel, een eerlijke vergoedingen (inkomsten zekerheid), en beloningen voor goed beheer (niet alleen maatregelen).
- Er was een brede groep deelnemers aanwezig bij de workshops, wat ook een brede interesse voor het onderwerp laat zien.

In de rest van dit document gaan we uitgebreider in op de uitkomsten van de workshops. We bespreken eerst wat we hebben gedaan tijdens de workshop en vervolgens welke resultaten hieruit zijn gekomen.

Figuur 1.9: Zwaluw kunst

Figuur 1.7: Kijkende koeien

Figuur 1.6: Lekker fietsen

Figuur 1.8: Zonsopgang in de wei

Figuur 1.10: Koeien bij de sloot

1 Introductie

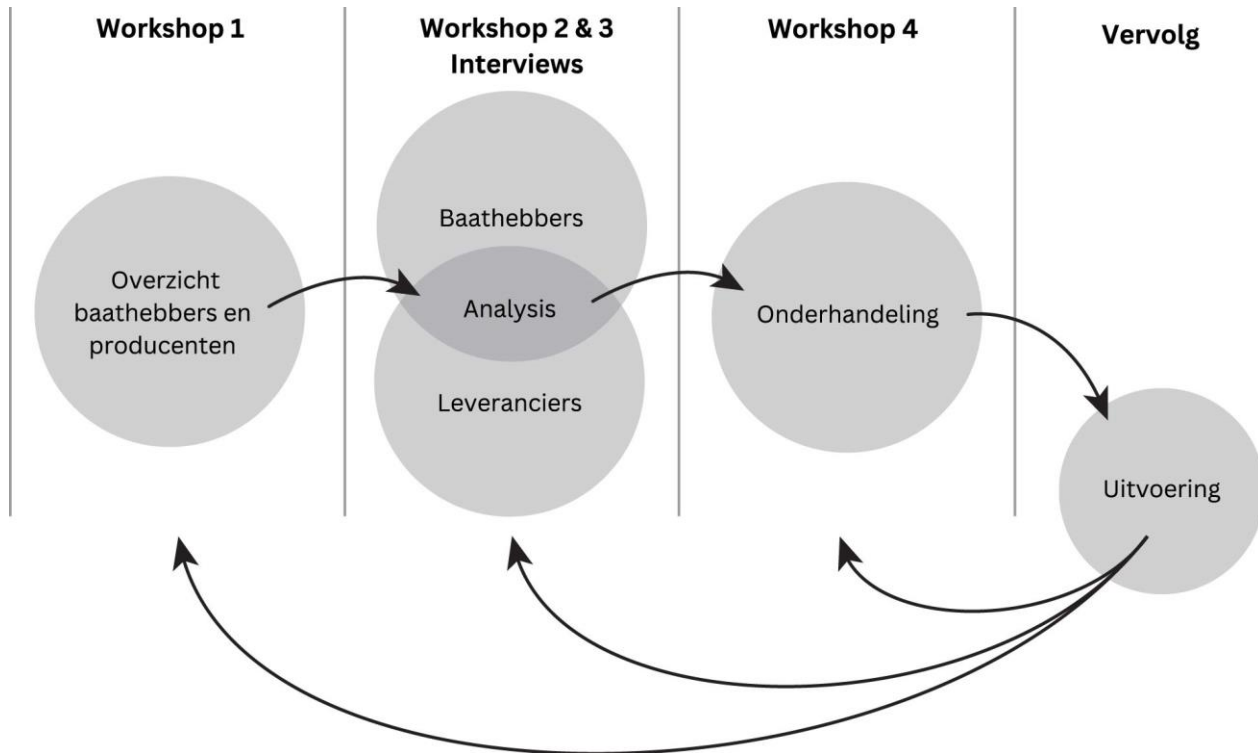
De achteruitgang van biodiversiteit is een groeiende zorg in Nederland. Voedselsystemen zijn één van de aandrijvers van de achteruitgang van biodiversiteit. Er is daarom een groeiende discussie over hoe deze achteruitgang kan worden tegen gegaan. Ondanks de vele initiatieven, subsidies vanuit de overheid, bedrijven die een actieve rol spelen en veel welwillende boeren, blijft de biodiversiteit verslechteren.

Met het Living Lab Alblasserwaard, een van de projecten van de Groene Cirkel Kaas en Bodemdaling, proberen wij bij te dragen aan een verbetering van de biodiversiteit in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Eerder hebben we bijvoorbeeld via workshops gekeken naar de reden dat er nog weinig biodiverse sloten zijn in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden, terwijl iedereen dit graag wil. Hieruit bleek onder meer dat een belangrijke reden het tekort aan betalingen is voor ecosysteemdiensten.

Het organiseren van betalingen is dus een belangrijke factor in het verbeteren van biodiversiteit. Dit kan op veel manieren gebeuren, bijvoorbeeld via publieke gelden van de overheid. Ook via het bedrijfsleven kan er veel gedaan worden, bijvoorbeeld via certificering en labels. Een alternatief, waar vaak minder nadruk op ligt, is om via samenwerking in een gebied tot betere betalingen te komen. Voordeel hiervan is de 'korte lijntjes' tussen producenten en baathebbers van het landschap. Bij zo'n samenwerking zou een heel breed scala aan partners betrokken kunnen worden.

Daarom hebben wij ons in deze serie workshops gericht op de volgende vraag: *Kunnen we door samenwerking en het maken van afspraken in het gebied tot meer biodiversiteit en een mooier landschap komen?*

2 Wat hebben we tijdens de workshops gedaan?

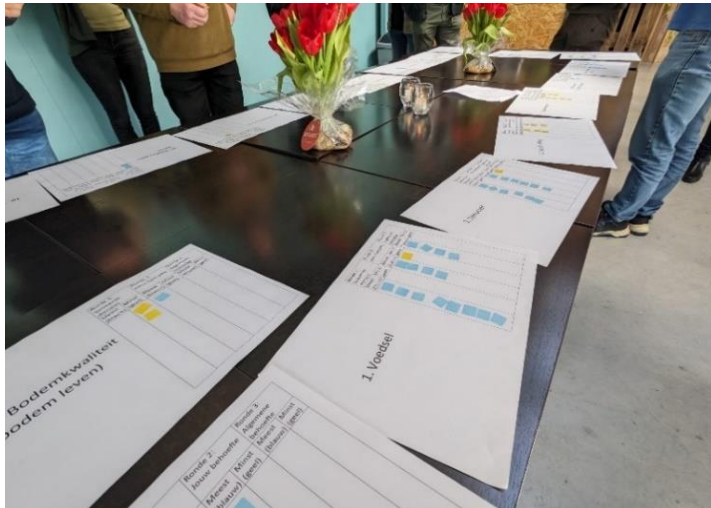
Figuur 2.1: Overzicht van de verschillende workshops

2.1 Workshop 1

In dit hoofdstuk geven we overzicht van wat we hebben gedaan tijdens de verschillende workshops (Figuur 2.1). Tijdens de eerste workshop hebben we een inventarisatie gemaakt van producenten en baathebbers van diensten in het landschap. Ook hebben we met de deelnemers bepaald of de vooraf opgestelde lijst met diensten in het landschap correct en compleet is. Deze lijst was samengesteld op basis van algemene lijsten van ecosysteemdiensten en geselecteerd op relevantie voor het Nederlandse veenweidegebied.

Op basis van de resultaten zijn we op zoek gegaan naar zoveel mogelijk relevante contactpersonen binnen de genoemde groepen en organisaties van baathebbers en producenten. Dit hebben we o.a. gedaan via het internet en via ons eigen netwerk. In plaats van op individuele producenten en baathebbers hebben we ons met name gericht op collectieven van boeren, burgers en bedrijven, en op overheden en terreinbeheerders. Reden hiervoor is dat het ondoenlijk is om alle individuele producenten met alle individuele baathebbers in contact te brengen om te onderhandelen over diensten van het landschap. Het gaat immers om veel personen, met wellicht uiteenlopende wensen, en om diensten die van nature aan veel mensen tegelijk geleverd worden. Contactpersonen van deze collectieven, organisaties en overheden hebben we vervolgens per email en telefonisch benaderd met een uitnodiging voor de workshops.

2.2 Workshop 2 en 3

Figuur 2.2: Ranking met stickers

De tweede en derde workshop hadden als doel om inzicht te krijgen in de behoefte aan diensten van het landschap en de huidige levering van deze diensten. Onderdeel van de workshop was steeds een toneelstukje van de onderzoekers om de dilemma's rondom landschapsdiensten en collectieve actie te illustreren. Deze toneelstukjes zijn opgenomen in bijlage 2.

In Figuur 2.2 zijn de deelnemers de diensten aan het ranken. Ze deden dit door stickers te plakken op de diensten die volgens hen het meest en minst geleverd worden en waar de meeste en minste behoefte aan is.

Daarnaast was het doel om een beter inzicht te krijgen in wat de verschillende deelnemers kunnen doen om de levering van de diensten van het landschap te verbeteren. Tijdens de workshop hebben we de deelnemers gevraagd hoe zij kunnen bijdragen aan de verbetering van levering van landschapsdiensten. Ook is in een korte presentatie toegelicht wat 'collectieve actie-problemen' zijn en hoe gemeenschappen wereldwijd erin zijn geslaagd om door middel van zelfsturing (samenwerking en het maken van afspraken) hun landschap goed te beheren (Ostrom, 1990). In de gesprekken werd duidelijk dat boeren best bereid zijn om het landschap zo aan te passen dat het biodiverser wordt en meer diensten levert, maar dat zij hiervoor een betaling nodig hebben (zie ook Schrijver en Westerink, 2012).

Workshop twee was met de producenten van landschapsdiensten en workshop drie was met baathebbers van landschapsdiensten. Sommige belangrijke spelers konden niet aanwezig zijn tijdens de workshops. Om toch hun input te krijgen, hebben we interviews gehouden.

2.3 Workshop 4

Figuur 2.3: Discussie over randvoorwaarden voor samenwerking

Figuur 2.4: Bouwblokken met randvoorwaarden voor samenwerking

Tijdens de vierde workshop kwamen de producenten en baathebbers bij elkaar. Het doel was om te onderhandelen over de verbetering van de landschapsdiensten en inzicht te krijgen in de potentie voor samenwerking. Tijdens het eerste deel van de workshop spraken de producenten en baathebbers apart, in groepen van 4-5 personen (1 groep producenten en 3 groepen baathebbers). Aanname hierbij was, dat baathebbers en producenten eerst zichzelf moeten organiseren, voordat ze met elkaar tot zinvolle onderhandeling kunnen komen. In deze groepen zijn letterlijk bouwblokken met randvoorwaarden voor samenwerking gemaakt (Bijlage 1). Vervolgens hebben de groepen vertegenwoordigers aangewezen. Deze zijn met elkaar in gesprek gegaan over de randvoorwaarden voor samenwerking, met de overige deelnemers als toehoorders (Figuur 2.3). Er bleek veel overeenstemming te zijn tussen producenten en baathebbers over wat nodig is voor samenwerking. Samen is zo een bouwwerk gemaakt van deze randvoorwaarden (figuur 2.4). Daarnaast hebben we besproken wat voor een vervolg we willen geven aan de workshops.

2.4 Vervolg

Voor zo'n vervolg was tijdens de bijeenkomst veel draagvlak. Eén van de deelnemers heeft toegezegd hierin het initiatief te willen nemen. De andere deelnemers en onderzoekers zullen daarbij ondersteunen.

3 Wat hebben we geleerd?

3.1 Overzicht van producenten en baathebbers

In dit deel gaan we meer in op de resultaten van de verschillende workshops. Tijdens workshop 1 zijn de baathebbers en producenten van landschapsdiensten geïdentificeerd. Op basis van die workshop hebben we een overzicht gemaakt van deze baathebbers en producenten (Bijlage 3). De vier overkoepelende categorieën zijn 1) agrarische organisaties, zoals boeren, maar ook zuivelbedrijven vallen hieronder, 2) bewoners en bedrijven, zoals recreatiebedrijven, 3) overheid, zoals gemeentes, provincies en terreinbeherende organisaties, en 4) verenigingen, zoals natuurgerelateerde verenigingen en bewonersverenigingen. Sommige organisaties zijn zowel producent van landschapsdiensten als baathebber. Bijvoorbeeld de gemeente is verantwoordelijk voor onderhouden van stroken grond langs wegen en tegelijkertijd hebben de bewoners baat bij een biodiversiteit of recreatiemogelijkheden in het buitengebied. Sommige organisaties missen misschien nog in deze lijst.

3.2 Overzicht en bespreking van resultaten ranking

Tijdens de tweede en derde workshop hebben we met zowel producenten als baathebbers gesproken over de behoefte en levering van diensten van het landschap (Figuur 3.1, 3.2, 3.3). Er zijn interessante verschillen en overeenkomsten tussen de producenten en baathebbers.

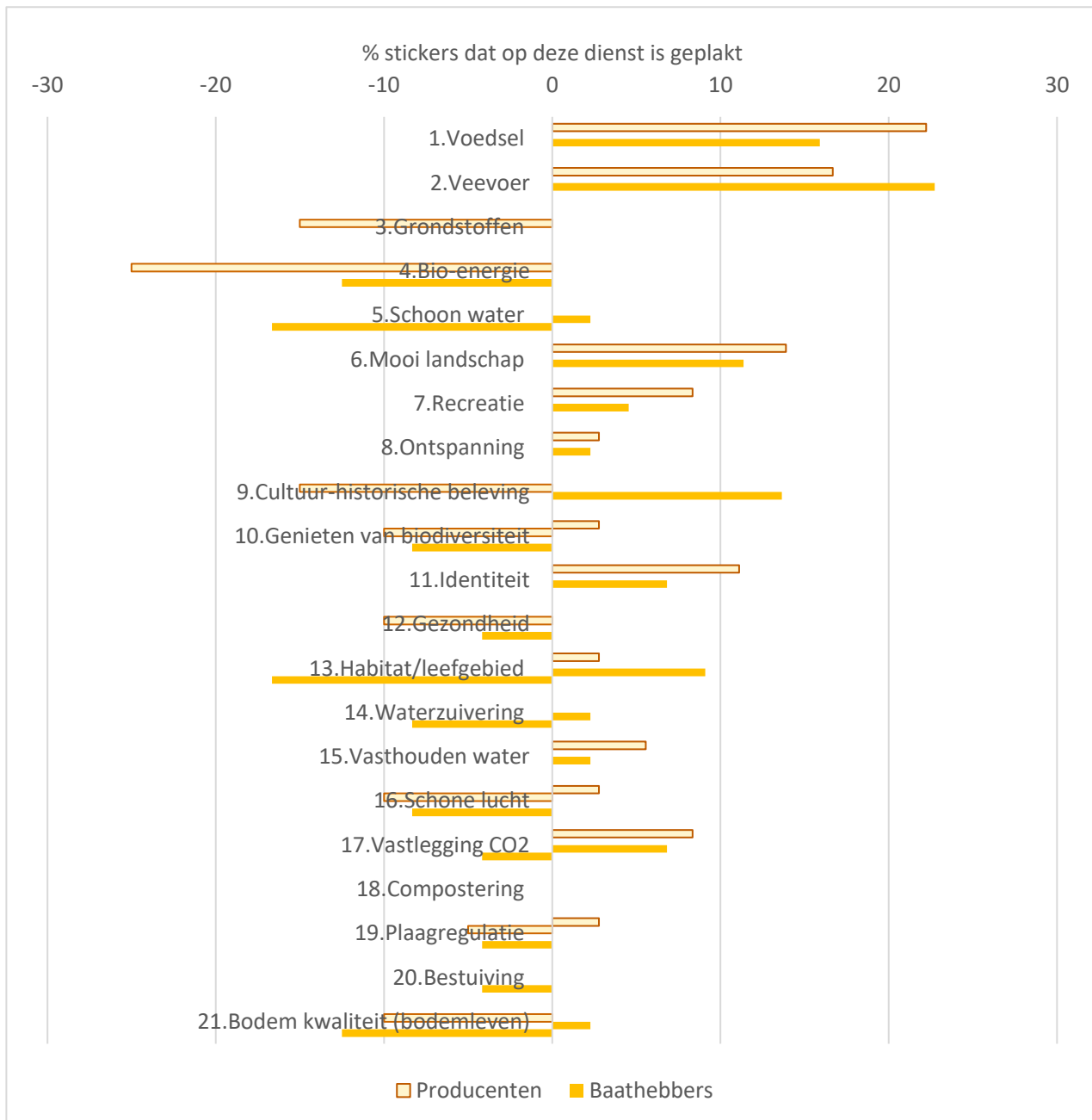
De deelnemers hebben van een diversiteit aan landschapsdiensten aangegeven dat deze momenteel worden geleverd, en/of dat daaraan behoefte is (tabel 2.1). Dit laat vooral zien dat men belang hecht aan een groot aantal van de landschapsdiensten. Ook lijkt het erop dat de deelnemers zich er bewust van zijn dat er veel relevante diensten worden geleverd door het landschap in de Alblasserwaard – Vijfheerenlanden.

3.2.1 Overlap en diversiteit

De producenten en baathebbers zijn het redelijk eens over de huidige levering van diensten in het landschap (Figuur 3.1). Zo vindt men dat er veel voedsel en veevoer wordt geproduceerd en dat de productie van bio-energie en bodemkwaliteit laag is. Eén van de deelnemers geeft aan dat hij vindt dat de productie van voedsel hoger is dan nodig zou zijn en goed is voor de natuur. De deelnemers stellen hier een belangrijke vraag, hoe wordt dit voedsel geproduceerd? Over veevoer wordt aangegeven dat er op het type bodem (veen) weinig andere mogelijkheden zijn dan de productie van gras.

Tabel 3.1: Het aantal diensten waar minimaal één sticker op is geplakt

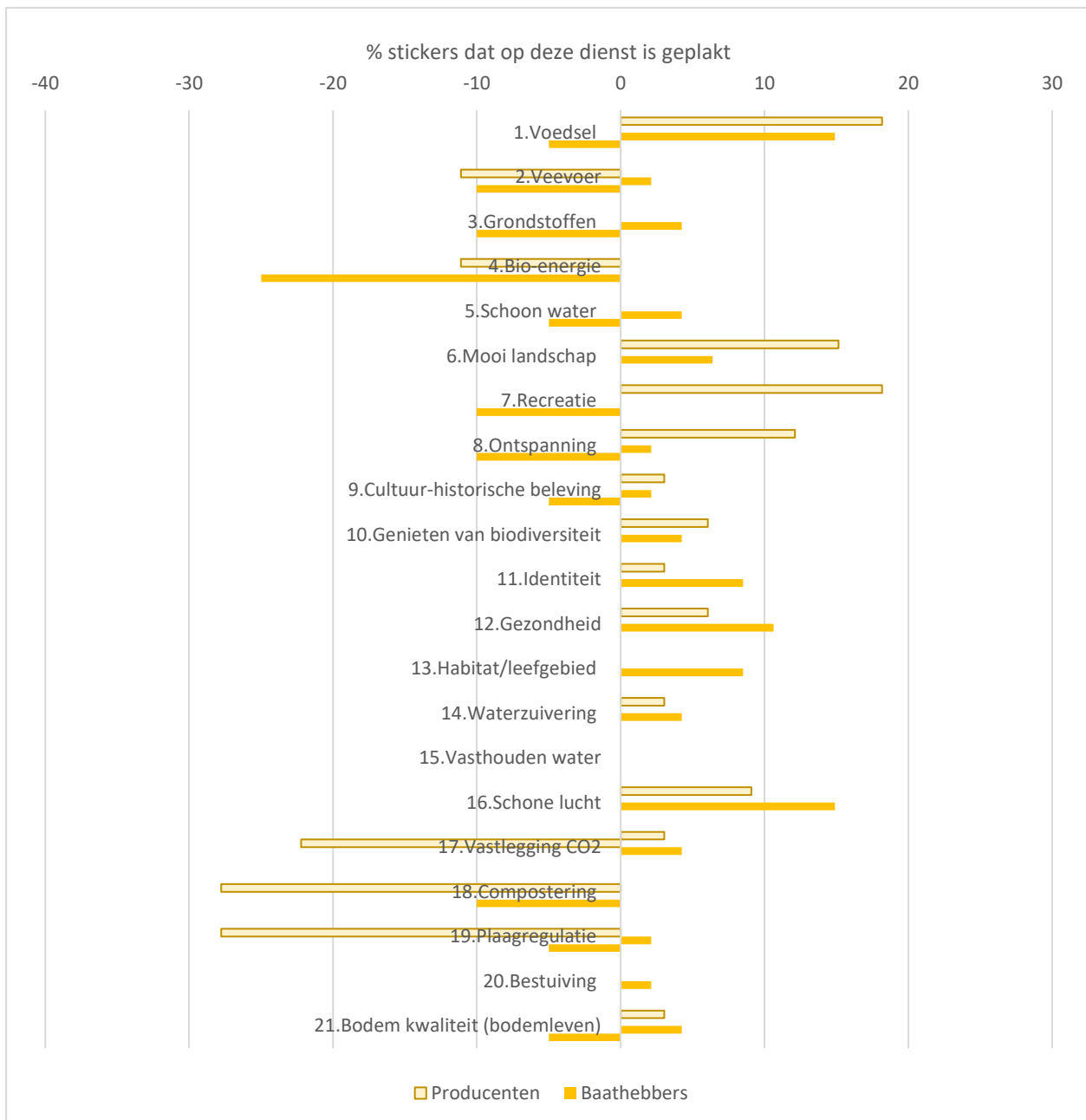
	Producenten		Baathebbers	
	Meest	Minst	Meest	Minst
Geleverde diensten	12	8	13	11
Eigen behoefte	13	8	16	12
Behoefte maatschappij	12	5	17	11

Figuur 3.1: Levering van landschapsdiensten.

De negatieve getallen betreffen de diensten die volgens de deelnemers het minst worden geleverd en tellen op tot 100 %. De positieve getallen betreffen diensten die zijn benoemd als behorende tot de meest geleverde diensten en tellen op tot 100 %.

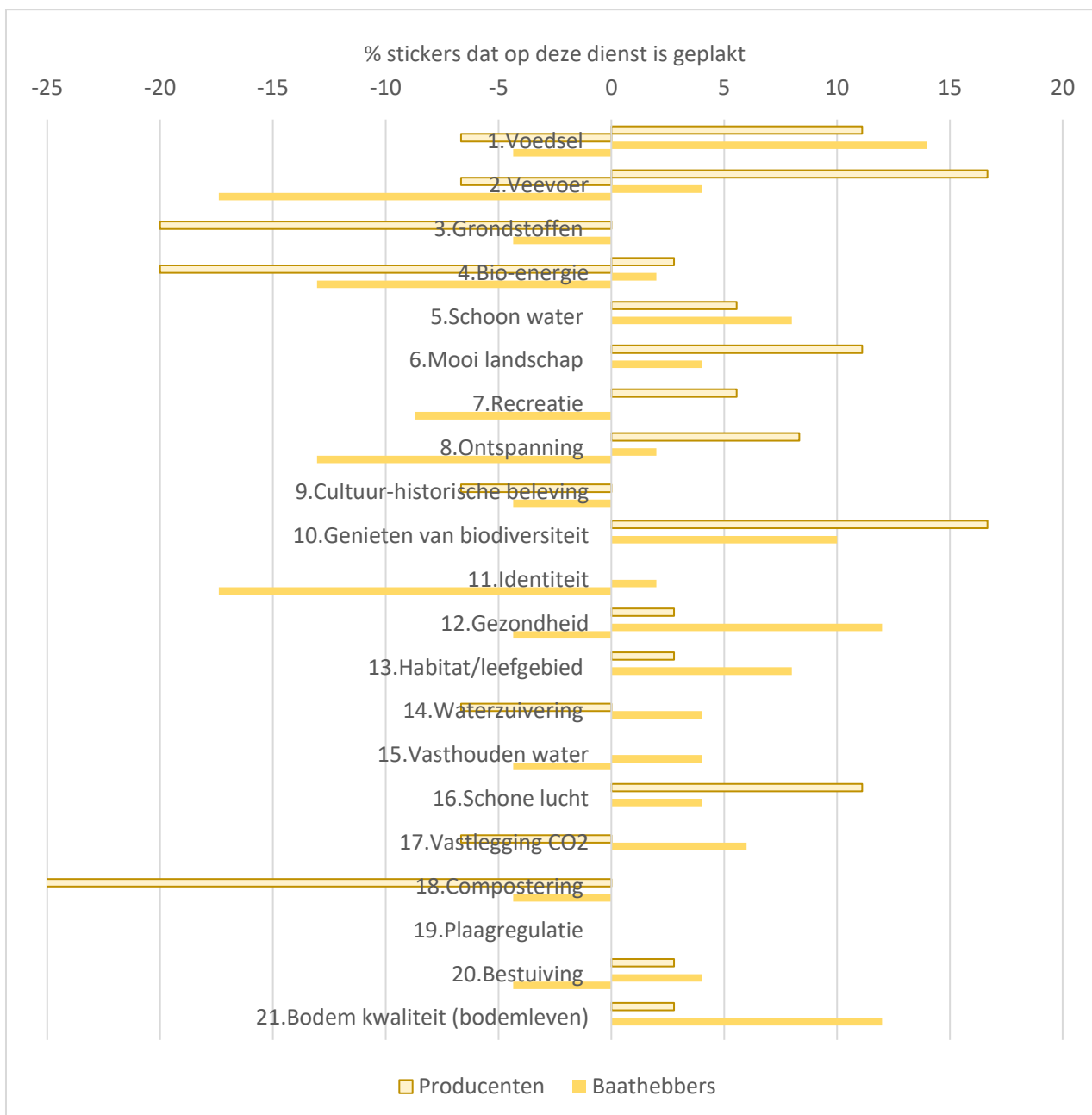
Er is minder overeenstemming over de levering van grondstoffen, schoon water, cultuur-historische beleving en waterzuivering: hiervoor was er weinig overlap tussen producenten en baathebbers. Producenten vinden bijvoorbeeld de levering van grondstoffen laag, terwijl de baathebbers hier geen stickers hebben geplakt. De baathebbers denken dat de levering van schoon water en waterzuivering laag is, hier hebben de producenten juist geen stickers geplakt. Boeren geven aan dat schoon water voor hun heel belangrijk is, omdat de koeien vooral water uit de sloot drinken. Met betrekking tot de cultuur-historische beleving zien we dat de producenten denken dat dit weinig geleverd wordt, terwijl baathebbers juist wel levering zien. Door de producenten werd o.a. aangegeven dat zij weinig doen met de cultuur-historische beleving, en dat ze daar meer mee zouden kunnen, bijvoorbeeld via informatie borden langs fiets en wandelpaden. Met betrekking tot de schone lucht en gezondheid wordt aangegeven dat hier ook veel invloeden van buitenaf zijn waar de producenten van het landschap niets aan kunnen doen, zoals van chemiebedrijf Chemours.

Figuur 3.2: Eigen behoefte aan landschapsdiensten.

De negatieve getallen betreffen de diensten waar de deelnemers de minste behoefte aan hebben en tellen op tot 100 %. De positieve getallen betreffen diensten die zijn benoemd als behorende tot de diensten waar de deelnemers de meest behoefte aan hebben en tellen op tot 100 %.

Met betrekking tot de eigen behoefte zijn er ook veel overeenkomsten tussen producenten en baathabbers (Figuur 3.2, volgende pagina). Er is veel behoefte aan voedsel, biodiversiteit, en schone lucht, en minder behoefte aan grondstoffen, bio-energie en compostering. Er was nog discussie over wat voor voedsel: momenteel wordt vooral veel melk geleverd aan de diverse melkfabrieken, terwijl bewoners wellicht meer behoefte hebben aan een diverser aanbod van lokaal voedsel. De grootste verschillen zijn te zien bij recreatie en ontspanning. Baathabbers denken dat hier minder behoefte aan is terwijl producenten aangeven dat er wel behoefte aan is. Er wordt onder ander aangegeven dat de lokale bevolking maar ook melkveehouders weinig behoefte hebben aan meer recreatie. Het is belangrijk hierbij onderscheid te maken tussen recreanten. Recreanten die van buitenaf komen, bijvoorbeeld toeristen die met bussen, bij Kinderdijk langskomen, worden namelijk minder gewaardeerd dan meer lokale recreanten uit de dorpen en de omliggende steden die komen fietsen of wandelen. Daarnaast wordt er aangegeven dat we met een andere groep deelnemers misschien andere resultaten zouden hebben. Als er bijvoorbeeld meer recreatiebedrijven bij waren geweest, waren de resultaten misschien anders uitgevallen.

Figuur 3.3: Behoeft van de maatschappij aan landschapsdiensten.

De negatieve getallen betreffen de diensten waar de maatschappij volgens de deelnemers de minste behoefte aan heeft en tellen op tot 100 %. De positieve getallen betreffen diensten die zijn benoemd als behorende tot de diensten waar de maatschappij de meeste behoefte aan heeft en tellen op tot 100 %.

Tot slot hebben de deelnemers de verwachte behoefte van de maatschappij gerankt. Ook hier zagen we veel overeenkomsten in bijvoorbeeld voedsel, veevoer, bio-energie en mooi landschap. Net als bij de eigen behoefte zijn de grootste verschillen te zien bij recreatie en ontspanning. Er is aan gegeven dat er bij de lokale bevolking niet echt behoefte is aan meer recreanten. De producenten geven echter wel aan dat het een dienst is die geleverd wordt, en dat een betere waardering van deze dienst nodig zou zijn. Ook geeft men aan de gemeentes bijvoorbeeld wel behoefte hebben aan meer recreanten, o.a. omdat dit voor inkomsten zorgt.

3.2.2 Kortom

Op basis van de ranking zien we dat er onder de deelnemers veel waarde wordt gehecht aan een groot aantal diensten in het landschap. Daarnaast valt het op dat er voor een groot deel van deze diensten geen verdienmodel bestaat. Momenteel is het verdienmodel vooral gericht op de productie van melk (en daarmee

samenhangende productie van veevoer). Dit geeft aanleiding voor het zoeken naar mogelijkheden om de levering van andere diensten te verbeteren.

3.3 Wat zijn de randvoorwaarden voor samenwerking?

In de vierde workshop zijn randvoorwaarden voor samenwerking bedacht in vier groepen: een groep producenten en drie groepen baathebbers. Deze randvoorwaarden zijn geclusterd aan de hand van Ostroms principes voor zelfsturing en collectieve actie (Bijlage 4). Deze principes kunnen als volgt worden gedefinieerd:

1. **Heldere begrenzing.** De grenzen van de groep en van het gebied zijn helder gedefinieerd.
2. **Proportionaliteit van kosten en baten.** Bijdragen moeten op een eerlijke manier worden beloond, kosten en baten eerlijk verdeeld.
3. **Gezamenlijke besluitvormingsmechanismen.** Groepen moeten in staat zijn om (tot op zekere hoogte) hun eigen regels te maken en besluiten te nemen.
4. **Monitoring.** Processen, inspanningen en beloningen moeten transparant zijn.
5. **Graduele sancties.** Wanneer afspraken niet worden nagekomen, en aanspreken niet het gewenste effect heeft, moet er de mogelijkheid zijn op te schalen naar zwaardere sancties.
6. **Conflictoplossing.** Leden van de groep kunnen bij conflicten ergens terecht.
7. **Erkenning van rechten zelforganisatie.** Overheden moeten groepen moeten de ruimte laten om (binnen kaders) hun eigen organisatievorm te bepalen.
8. **Geneste structuren.** Grote groepen zijn georganiseerd in kleinere groepen met onderlinge afspraken.

Bij *heldere begrenzing* is het vooral van belang dat er een gezamenlijk en aanpasbaar doel is en een brede groep van deelnemende producenten en baathebbers. Met betrekking tot de *proportionaliteit van kosten en baten*, zijn betalingen voor producenten nodig. Deze betaling moet een beloning zijn, en niet alleen een compensatie voor kosten. Voor de *besluitvorming* wil men zowel formele als informele mogelijkheden. Daarnaast geeft men aan dat er afspraken voor de lange termijn nodig zijn, dat betrouwbaarheid belangrijk is en dat er een gelijk speelveld moet zijn. Een voorbeeld hiervan is het landschapsfonds. Voor de *monitoring* is zichtbaarheid voor burgers belangrijk, en moet het duidelijk zijn waar voor wordt betaald. In het thema *sancties* vindt men dat schadelijke praktijken belast moeten worden en dat er ruimte moet zijn om fouten te maken en te leren. Voor *conflictoplossing* wil men een neutrale procesbegeleider en informele keukentafelgesprekken. Met betrekking tot *erkenning van rechten voor zelforganisatie* is er vanuit de overheid vertrouwen, benaderbaarheid en continuïteit van kennis nodig. Tot slot zouden de baathebbers een gezamenlijk aanspreekpunt voor producenten willen en noemt men lokaal georganiseerde betalingen.

3.4 Potentie voor samenwerking

Er was veel bereidheid en interesse bij de deelnemers voor een vervolg. Dit laat zien dat er zeker potentie is voor samenwerking gericht op meer landschapsdiensten, bijvoorbeeld via een landschapsfonds. Eén van de deelnemers heeft aangegeven hierin het initiatief te willen nemen, en de onderzoekers en de andere deelnemers willen daarbij ondersteunen.

3.5 Take home message

- In de Alblasserwaard – Vijfheerenlanden worden veel landschapsdiensten geleverd. Hierbij is er zowel overlap als diversiteit in de behoefte van verschillende stakeholders. Er is behoefte aan een breder scala aan landschapsdiensten dan nu wordt geleverd.
- Momenteel is er vooral betaling voor de levering van melk, wat resulteert in een melk-landschap. Daarom is het nodig dat er ook betaling komt voor andere diensten van het landschap.
- Voor een succesvolle samenwerking die leidt tot een betere levering van landschapsdiensten is het van belang dat een brede diversiteit aan producenten en baathebbers meedoet. Hierbij zijn ook de gemeenten en bedrijven nodig.
- Een landschapsfonds lijkt een kansrijke organisatievorm.

-
- Er is bij de deelnemers veel bereidheid en energie om te werken aan verbetering, het is belangrijk deze energie vast te houden door snel vervolgstappen te nemen.
 - Er zijn een aantal bestaande samenwerkingsinitiatieven in het gebied, deze kunnen versterkt worden door het betrekken van gemeentes en bedrijven.
 - Een aantal randvoorwaarden voor een effectieve samenwerking zijn besproken, inclusief: betrouwbaarheid van partners, duidelijke en lange termijn afspraken, een gezamenlijk doel, een eerlijke vergoedingen (inkomsten zekerheid), en beloningen voor goed beheer (niet alleen maatregelen).
 - Er was een brede groep deelnemers aanwezig bij de workshops, wat ook een brede interesse voor het onderwerp laat zien.

Referenties

Ostrom, E. (1990). *Governing The Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.

Schrijver, R. A. M., & Westerink - Petersen, J. (2012). Maatschappelijke baten van agrarisch natuurbeheer, van agrarische ecosysteemdiensten naar collectieven van boeren en burgers. Alterra. <https://edepot.wur.nl/254497>

Bijlage 1

Gespreksvragen workshop 4 (producenten)

- Wat heb je nodig van de baathebbers?
 - Wat voor type waardering?
 - Waar wil je deze waardering voor krijgen?
 - Maatregelen, KPIs, Ecosysteem diensten?
 - Hoe zouden deze gemonitord kunnen worden?
 - Is het nodig dat de baathebbers zichzelf organiseren?
- Wat heb je nodig van andere producenten?
 - Hoeveel zouden er moeten deelnemen?
 - Is het nodig dat producenten zichzelf organiseren?
 - *Wat zou een goede organisatievorm zijn voor samenwerking?*

Gespreksvragen workshop 4 (baathebbers)

- Wat heb je nodig van de producenten?
 - Op welke manieren kun je de producenten waarderen?
 - Waar wil je deze waardering voor geven?
 - Maatregelen, KPIs, Ecosysteem diensten?
 - Wat heb je nodig qua kwaliteit en niveau van levering?
 - Hoe zou er gemonitord kunnen worden?
 - Is het nodig dat de producenten zich organiseren?
 - Hoe zou een betaling georganiseerd kunnen worden en op basis waarvan?
- Hoe moet je jezelf organiseren als baathebbers?
 - Hoeveel zouden er moeten deelnemen?
 - Is het nodig dat baathebbers zichzelf organiseren?
 - *Wat zou een goede organisatie vorm zijn voor samenwerking?*

Bijlage 2

Toneelstuk workshop 2 en 3 - Toneelstuk De een z'n sloot is de ander z'n brood (deel 1)

Boer 1 (natuurvriendelijk) (producent)

Natuurbeschermer (producent maar ook profiteur)

Restauranthouder (commercieel ingesteld) (profiteur)

Boer 2 (regulier maar niet onwillig) (beetje producent, beetje gebruiker)

Toehoorder

EERSTE EN ENIGE AKTE

DEZE SCENE SPEELT ZICH AF IN EEN DRUK RESTAURANT, MET EEN ACHTERGRONDPLAATJE ALS ONDERDEEL VAN DE PRESENTATIE. OP TAFEL: WAT RESTAURANTSPULLEN.

ER ZIJN TWEE TAFELS, AAN EEN TAFEL ZIT EEN PERSOON IETS TE LEZEN. BOER 1 GAAT AAN DE ANDERE TAFEL ZITTEN. NATUURBESCHERMER KOMT BINNEN – HEEFT VERREKIJKER BIJ ZICH.

BOER 1

Hee, Barend! Kom erbij zitten, wat is het druk hier!

NATUURBESCHERMER

Ja inderdaad, fijn dat we een tafeltje hebben. Hoe is het?

BOER 1

Goed! [GLUNDEREND] En weet je wat ik vanochtend zag? Ik heb wel meer dan tien argusvlinders gezien langs die sloot waar we laatst waren!

NATUURBESCHERMER

Wat fantastisch [ZE VIEREN SAMEN HET SUCCES] Wat fijn dat al die moeite zich toch uitbetaalt!

BOER 1

GEZICHT BETREKT WAT Ja, want moeite kostte het wel. En geld. Het valt niet mee om het thuis uit te leggen hoor, het is echt wel een flink stuk land dat ik nu als natuur aan het beheren ben. Ik heb het ervoor over, omdat ik het gewoon zo ontzettend mooi vind. De boekhouder is het er niet echt mee eens zeg maar.

NATUURBESCHERMER

Ja, dat snap ik. KIJKT OM ZICH HEEN. Tjee wat duurt het lang voordat we bediend worden, het is echt druk. Hee kijk, daar is de grote baas zelf! Hee, Mirjam!

RESTAURANTHOUDER LOOPT NAAR ZE TOE

RESTAURANTHOUDER, BIJ VOORKEUR ENGISZINS ROOD AANGELOPEN Hee Barend, Jeen. Hoe is het? [BELEEFDHEDEN UITWISSELEN] ENIGSZINS HAASTIG Ja sorry dat het zo lang duurt, het is zo druk! Ik spring nu maar zelf bij. Met die nieuwe wandelpaden en steeds meer natuur is het echt superdruk geworden met fietsers en wandelaars. Hard werken, niet genoeg personeel maar wel goed voor de business! Waar kan ik jullie blij mee maken?

NATUURBESCHERMER

Eeh, twee koffie alsjeblieft.

RESTAURANTHOUDER

Cappucino, latte? Melk, havermelk, sojamelk?

BOER 1

Gewoon koffie met melk alsjeblieft.

RESTAURANTHOUDER Komt eraan. RENT WEG

NATUURBESCHERMER EN BOER 1 ZITTEN EVEN STIL TE DENKEN

BOER 1

Ja, kijk, dat bedoel ik nou. Mij kost het geld en het levert haar juist omzet op. Kijk, voor mezelf ben ik gewoon blij met meer natuur, ik geniet er echt van. Maar mijn opvolger zegt dat het gewoon niet uit kan, zij zal er mee moeten stoppen zegt ze. Maar dit is toch scheef?

NATUURBESCHERMER

Ja, ik snap je helemaal. OPPEREND Zouden we daar niet iets mee kunnen doen? Want Mirjam zal dat toch ook wel inzien?

BOER 2 KOMT BINNEN

NATUURBESCHERMER

Hee, daar is Irene. Hee Irene, kom erbij.

BOER 2:

Hee hallo, wat een gezelligheid. Jullie zitten hier lekker samen. Da's wel anders dan hoe wij er nu thuis bij zitten met die plannen van het waterschap. Dat peil moet omhoog en dan ook nog waterberging, ze maken het gewoon onmogelijk om gewoon boer te zijn. Ik moet wel mijn productie van mijn land kunnen halen.

BOER 1:

Die hoek waar jij zit is inderdaad wel aan de beurt, zag ik. Dat water is wel weer mooi voor de vogels trouwens. En je kunt wel zien dat ze ons echt wel nodig hebben, met dat water en de natuur. Dat lijstje wat we hadden in die workshop over Ecosysteemdiensten laatst, als je dat ziet, nou dan ben ik best onder de indruk van wat wij als boeren eigenlijk nog meer leveren naast melk. Daar ben ik best trots op.

BOER 2

Ja jij bent er trots Barend, maar ik moet en ik wil het toch echt wel zakelijker bekijken. Het gaat gewoon niet. Wij betalen en anderen hebben er baat bij.

BOER 1

Ha, je klinkt al net als mijn boekhouder. En m'n opvolger. Weet je, ik kan mij gewoon niet voorstellen dat ik niet voor de natuur zorg. Goed, je zult vast gelijk hebben dat het scheef is, dat andere mensen er meer profiteren dan ik. Zoals de restaurants. En ik heb er zelf niet zoveel aan. Financieel gezien.

BOER 2

Kun jij niet wat doen met streekproducten ofzo?

BOER 1

Ja, misschien. Maar in m'n eentje? Dat lijkt me wel lastig hoor. En ik weet ook niet of het echt bij mij past.

RESTAURANTHOUDER, met kopjes

Hier is eindelijk jullie koffie. Sorry hoor, het is zo druk.

BOER 2

Hee, Mirjam, nu het hier zo populair is en jij het zo druk hebt, kan jij niet wat meebetalen aan wat wij doen om de natuur te verbeteren?

RESTAURANTHOUDER Wat?

BOER 1

Ja, dat is toch wel logisch? Ik lever best wel in, ik doe het voor de natuur, en jij hebt daar mooie omzet van!

RESTAURANTHOUDER EH...

HIER GAAT EEN BEL WAARMEE DE INTERACTIE TUSSEN DE SPELERS STOPT. NU GAAN DE SPELERS ÉÉN VOOR ÉÉN VAN HET TONEEL AF. BIJ HET AFLOPEN STAAN ZE EVEN STIL, KIJKEN NAAR DE MENSEN IN DE RUIMTE EN SPREKEN EEN GEDACHTE UIT.

MIRJAM – RESTAURANT HOUDER

Dat is makkelijk, mij de rekening doorsturen, het geld komt hier ook niet binnenstromen, het gaat eindelijk de financieel weer de goede kant op. Ik heb zorgen genoeg, zeker na die coronajaren, daar zijn we nog steeds niet van hersteld. Het is wel sympathiek om iets met streekproducten te doen. Want die kunnen we hier natuurlijk ook gebruiken en verkopen. Maar echt een oplossing is dat niet.

De grote geldstromen zitten volgens mij ergens anders. Via het drinkwater bijvoorbeeld, koppel het aan drinkwater ofzo. Of een fonds uit al die grond voor bedrijven en woonwijken. Of die natuurclubs, laten die eens meebetalen!

NATUURBESCHERMER

Wat een verschillen tussen de boeren zeg. Als ze nou gewoon allemaal zo zijn als Barend en gewoon van natuur houden. Dan is het gewoon opgelost, dan komt het wel weer goed met de natuur. Zo moeilijk is dat niet. En niks doen is geen optie meer. Blijft toch wel lastig om elkaar goed te begrijpen hoor.

De boeren willen dat wij gewoon de pacht verlagen, maar dat geld zit helemaal niet bij ons.

BOER 2

Weet je, ons voedsel is gewoon keihard nodig, daar denken ze veel te makkelijk over. Wij leveren al allemaal diensten voor de maatschappij. Ik kan hier goed melken, en daar horen investeringen bij, die kan ik niet aflossen met vogels en vlinders. Ik doe mijn best hoor, maar ik heb ook een bedrijf te runnen.

Mag ik nog wel gewoon boer zijn?

BOER 1

Lastig hoor. Het is dat ik zo gemotiveerd ben om goed voor die natuur te zorgen. Ik wil het goed achterlaten. Maar het liefst ook financieel. En nu ben ik best bezorgd of ik het goede doe voor mijn opvolger. De financiële kant van het bedrijf is toch echt wel heel bepalend, juist bij een opvolging. Maar voor het land en

voor alles wat daar leeft wil ik ook gewoon zorgen. Zo zie ik mezelf, als gebiedsbeheerder. Dat is voor mij echt de kern van boer zijn. Voedsel produceren, en tegelijkertijd voor het landschap zorgen, met respect voor alles wat er leeft.

Mag ik nog wel gewoon boer zijn?

MEELUISTERAAR (LEANNE)

Spannende gesprekken zeg, wat ik zo hoor. Ik woon hier in de buurt, en ken het gebied best goed. En ik ben best trots op dit landschap hier, de koeien in de wei, de ruimte, de vogels. Ik voel me er echt thuis.

Maak ik me zorgen? Ja toch ook wel, als ik het zo hoor gaat het niet heel lekker. Als zelfs zo'n boer die graag wil het toch ook lastig vind. En die verschillen tussen de boeren zijn ook groot.

Ik snap het gewoon niet zo goed. Het zou toch allemaal moeten kunnen? Of willen we niet met ons allen?

De een z'n sloot is de ander z'n brood.

Toneelstuk workshop 4 - De een z'n sloot is de ander z'n brood (deel 2)

Setting: hetzelfde restaurant als deel 1

Spelers:

Boer 1

Boer 2

Restauranthouder

Natuurbeschermers

Wetenschapper

EERSTE EN ENIGE AKTE

DEZE SCENE SPEELT ZICH AF IN EEN DRUK RESTAURANT, MET EEN ACHTERGRONDPLAATJE ALS ONDERDEEL VAN DE PRESENTATIE. OP TAFEL: WAT RESTAURANTSPULLEN.

ER IS 1 TAFEL MET 4 STOELN. OP EEN TAFEL OF DE GROND IN DE BUURT: EEN ZWARTE DOOS (ONOPVALLEND)

BOER 1

Ha boer Barend, buurman, goed dat je er bent. Hoe is het?

BOER 2

Prima! En met jou?

BOER 1

Goed. Ik heb mijn koeien buitengelaten vandaag, heerlijk weer. Weer eerder dan vorig jaar, het was al best lang droog, en met de temperatuur gaat het elk jaar eerder. En de jouwe?

BOER 2

Ik doe het zaterdag, ik doe mee met die gemeenschappelijke dag, dan komen er veel mensen kijken, vind ik wel leuk.

BOER 1

Ah ja, ook leuk. Hee, goed je weer even te spreken. Ik heb echt wel flink zitten nadenken na ons vorige gesprek hier.

BOER 2

Ja, ik ook. En ik heb ook met andere mensen gepraat hierover, en aan workshops meegedaan die me nu meer aan het denken gezet hebben. En dat wilde ik graag met je delen. Maar ga jij eerst maar.

BOER 1

Dankje. Ja, je weet dat ik boer met hart voor de natuur, en dat ik mezelf echt als **landschapsbeheerder** zie, als hoeder van de natuur, als... Ik kan het me gewoon niet indenken dat ik **niet** ruimte maak voor al die plantjes en beestjes. En **natuurlijk** is het soms lastig, zeker met die ganzen, en die kreeften. Maar goed, daar kan ik hulp bij vragen, en dat vind ik ook **leuk**, zo samen met de boswachter oplossingen zoeken. Maar weet je, **financieel** gaat het maar matig. En ik heb echt wel **serieus** lastige gesprekken met mijn kinderen hier over. Zij zijn het op **zich** wel met me eens hoor, maar zij kijken ook **financieel**. En ze vinden niet dat **alleen ik**, of alleen wij, want Melanie neemt het waarschijnlijk wel over op termijn, dat **alleen wij** dat moeten voelen in onze portemonnee.

BOER 2

Nou, dat is precies wat ik zeg. Nou ja, precies: ik kijk natuurlijk wat meer naar de financiën dan jij, ik wil een gezond bedrijf, financieel gezond ook dus. Maar ik ben niet **tegen** natuur. Goed, daar hebben we het natuurlijk vorige keer over gehad.

BOER 1

Ja klopt.

BOER 2

En ik ben daar ook wel met anderen over door gaan praten. Ook over hoe krom er soms gekeken werd vanuit de maatschappij, dat we zoveel verwijten krijgen en weinig waardering, waardoor ik vaak ook echt niet zo'n zin had om veel te doen waar ik zelf niet beter van werd. Maar daar kijk ik toch wel misschien iets anders naar. Er zijn ook veel geluiden die **wel** positief zijn.

BOER 1

Ik heb net gevraagd of ook Mirjam er bij kan zitten, daarom dit moment op de dag, lekker rustig. Kijk, daar is ze.

MIRJAM

Hee, hallo. Zo, dit is wel een **beter** moment om even af te spreken. Het is **druk** in het restaurant, maar te doen. Bij ons is het ook altijd wel te merken als de koeien weer naar **buiten** gaan hoor. En als het weer lekker weer wordt. En dan helpt zo'n positief artikel in de krant over hoe mooi de natuur is hier natuurlijk ook.

NATUURBESCHERMER

Grappend Natuur, natuur, zegt daar iemand natuur?

BOER 2

Hee, boswachter!

IEDEREEN GROET ELKAAR

NATUURBESCHERMER

Goed dat we elkaar weer even zien, jongens.

BOER 1

Ja, ook al weet ik niet **precies** wat we moeten bespreken hoor. Maar het is **duidelijk** dat we elkaar op een paar punten wel kunnen gebruiken. Of in ieder geval samen **optrekken** ofzo.

RESTAURANTHOUDER

Ja want met een betere biodiversiteit en een mooier landschap, daar worden veel meer mensen van blij dan alleen de boswachter. Ik ook, door de extra bezoekers en inkomsten. En daar wil ik best wat mee. Maar ik heb **echt** geen zin in toegang heffen ofzo. Daar ben ik echt tegen.

BOER 2

Ja, tuurlijk, dat wil niemand.

IEDEREEN

Instemmend gemompel

BOER 1

Behalve natuur zijn er ook andere interessante punten die verder gaan dan je eigen erf he. Zoals water: dat zal wel nog meer een probleem gaan worden in de toekomst. Water teveel, water te weinig, wie mag het, wie moet het.

BOER 2

Ja, daar kunnen we ook een dienst leveren. Denk ik. Aan elkaar.

NATUURBESCHERMER

Water is natuurlijk ook iets natuurlijks, ik bedoel, de natuur heeft het ook nodig. En heeft ook last van tekort, en van overschot. Daar moeten we ook proberen om weerbaarder in te zijn met z'n allen.

RESTAURANTHOUDER

Ja, maar da's ook lastig

IEDEREEN

[net even te stil, sommigen lijken iets te beginnen, iedereen zoekt, niemand maakt een hele zin]

WETENSCHAPPER

Hai, hallo, mag ik even wat zeggen? Hai, hallo, hee, ik ben wetenschapper, en ik werk als onderzoeker in dit veld, figuurlijk **en** letterlijk, haha. In de landbouwtransitie dus, en we doen hier in de buurt wat experimenten. En ik heb stiekem een beetje mee zitten luisteren, en als ik jullie zo hoor praten, dan denk ik: het is toch evident dat jullie gewoon **samen** moeten werken? Om tafel, afspraken maken, geld regelen, uitvoeren, klaar? Iedereen blij!

Alle anderen in snelle afwisseling, bijna door elkaar, meer tegen elkaar dan tegen wetenschapper

BOER 1

Hah, jahoor, daar komt meneer van buiten ons zeggen hoe het moet.

BOER 2

Gewoon even samenwerken

BOER 1
Weet je wel hoe lastig dat is?
NATUURBESCHERMER
Dat werkt zo toch niet
RESTAURANTHOUDER
Wat een naïeving
BOER 1

Echt
NATUURBESCHERMER
Dit is iemand die duidelijk niet weet wat er speelt.
BOER 2
Dit is echt een belediging
RESTAURANTHOUDER
Hoe haal je het in je hoofd

BOER 1 steekt bezwerend zijn hand op, sust wat, iedereen is stil.

BOER 1, tegen de wetenschapper en het publiek:

Het is duidelijk: we willen best veel hetzelfde. En tegelijkertijd willen we van alles net even anders. We willen dezelfde kant op, maar hoe? Zo iemand [minachtend wijzend naar de wetenschapper] die het in theorie wel weet, die komt zo even kijken en zeggen hoe het moet, zo werkt dat natuurlijk niet. Het is heel ingewikkeld om goed met z'n allen afspraken te maken, want we zitten er allemaal zo anders in. Maar toch he, er zijn ook zoveel kansen. En zoveel motivatie. En we moeten wel. Maar hoe? Hoe doen we dat? Hoe komen we voorbij 'de een z'n sloot is de **ander** z'n brood'.

Kijk, als dit nou ons samen is, samenwerking, of samen ..., eh ..., ik weet niet wat, wat zit hier dan in? **Wat – zit – hier – in?**

WORKSHOPLEIDER: dat is de vraag van vandaag.

Bijlage 3

Tabel 1: Producenten en baathebbers van diensten van het landschap

Categorie	Organisaties	Producent	Baathebber
Agrarische organisaties	Boeren		
	Agrarisch coöperatief		
	Zuivelbedrijven		
	Andere agrarische organisaties		
Bewoners en bedrijven	Ondernemersverenigingen		
	Recreatiebedrijven		
	Beheer bedrijventerreinen		
	Financiële sector		
Overheid	GGD		
	Gemeentes		
	Provincies		
	Terrein beherende organisaties		
	Onderwijs		
Verenigingen	Natuur gerelateerde organisaties		
	Recreatie verenigingen		
	Bewonersvereniging		
	Kunst/historisch verenigingen		

Bijlage 4

	Groep 1 - Producenten	Groep 2-4 - Baathebbers
Heldere begrenzing		Producenten breed georganiseerd (boeren en andere)
		Brede samenwerking baathebbers (bewoners + bedrijven + overheid)
		Betrokkenheid/ verantwoordelijkheid lokale bedrijven
		Vuurtoren – Een gezamenlijk doel
		Voedsel en natuur zijn met elkaar verbonden
		Een duidelijke focus met een aanpasbaar doel
Proportionaliteit van kosten en baten	Geld	Marktconforme betalingen voor geleverde diensten
	Eerlijke vergoedingen wandelpaden	Een beloning, niet alleen compensatie voor kosten
	Belonen op kwaliteit (niet alleen maatregelen)	Goed beheer
	Gelabelde toeristenbelasting	Goede waardering voedsel en kwaliteit
	Beloningen moeten gelijk zijn aan nabije provincies	Reciprociteit: Kosten vs baten
		Gemeentelijke belasting + vrijwilligers NVO
		Inkomenszekerheid voor voedselproducenten
Gezamenlijke besluitvormings mechanismen	Zowel informele als formele mogelijkheden zijn genoemd	Betrouwbaarheid
		Commitment voor lange periodes (12-15 jaar)
		Landschapsfonds met breed bestuur (publiek en privaat)
		Gezamenlijk begrip en respect, en bekendheid bij boeren en burger in het gebied
		Level playing field, waarin er geluisterd wordt en vertrouwen is in het proces
		Openheid om integraal integraal te werken, en niet alleen vast te houden aan de eigen belangen
		Duidelijke spelregels (bijvoorbeeld over besluiten)
Monitoring	De historische "Schouw" terug brengen (alle sloten)	Meer zichtbaarheid voor burgers
		Weten waar je voor betaalt + resultaat zien
Graduele sancties		Belastingen op schadelijke praktijken
		Ruimte geven voor experimenteren, in plaats van fouten meteen straffen
Conflict oplossing		Keukentafelgesprekken
		Een neutrale procesbegeleider die ervoor zorgt dat iedereen op gelijke wijze deelneemt
	Vertrouwen vanuit overheid	Uitvoering geven aan inrichtingsconvenant

Erkenning van rechten zelforganisatie	Benaderbare overheid (korte lijntjes)	Overheid die leiderschap laat zien
	Continuïteit en kennis bij overheid	
Geneste structuren	Herstel "gebiedsplatform"	Een gezamenlijk aanspreekpunt voor producenten
		Een lokale organisatie voor de regeling van betalingen